

SS'er tegen wil en dank

Een portret van Willy Engbrocks

Willy Engbrocks was een tot textieltechnicus opgeleide Duitser die in Nederland de liefde vond. Na het uitbreken van de Tweede Wereldoorlog was hij als in Nederland wonende Duitser verplicht om als SS'er te werken in *Polizeiliches Durchgangslager Amersfoort (PDA)*. Engbrocks wilde dit helemaal niet, maar na een gesprek met een geestelijke koos hij er toch voor om te blijven. De geestelijke had hem gezegd: 'een goed mens te zijn voor de gevangenen'. Engbrocks nam het advies ter harte.

Kasper Spauwen is docent geschiedenis, maatschappijleer en vaardigheden educatie op het Porta Mosana College in Maastricht. Hij is als historicus betrokken bij de verfilming van Engbrocks leven.

Engbrocks trouwde een meisje uit Venlo en na haar vroegtijdige dood – zij stierf toen ze 28 was – trouwde hij met haar zuster en vestigde zich in het dorpje Handel in Noord-Brabant. Hier wilde hij een rustig bestaan opbouwen, maar toen brak de Tweede Wereldoorlog uit en werd Engbrocks gedwongen SS'er in PDA. Kamp Amersfoort was een gevangenenkamp dat, zo werd de bewakers gezegd bij hun binnenkomst, 'een verzamelplaats voor levensgevaarlijke elementen'¹ zou worden. Er hebben gedurende haar bestaan tussen 1941 en 1945 ongeveer 35.000 gevangenen gezeten, variërend van communisten tot joden en van gijzelaars tot Sovjet-krijgsgevangenen.

De eerste ervaringen van Engbrocks in het kamp zijn gewoonweg slecht te noemen. Zo gauw de eerste gevangenen in '41 binnenkwamen begonnen de mishandelingen die tot de sluiting van het kamp in '45 doorgingen. Engbrocks, een gelovig man die alleen goed wilde doen, kon hier slecht mee omgaan.

Häftlinge en helse collega's

In dit verhaal waren er twee groepen mensen: de gevangenen of *Häftlinge* en de bewakers en kampleiding. Engbrocks hoorde bij de bewakers. Al had hij als *Karteiführer* een taak die vooral administratief was, aan bepaalde werkzaamheden ontkwam hij niet. Denk daarbij aan het appèl afnemen of het bewaken van gevangenen.

De bewakers bestonden voor het grootste deel uit SS'ers.² Sommigen waren dit uit vrije

wil, anderen, zoals Engbrocks, waren er door louter toeval terecht gekomen. Kampbewakers van de SS waren berucht. Uit Amersfoort zijn in dit opzicht onder andere bekend Oberle, Berg en vooral Kotälla. Zij maakten zich schuldig aan het kleineren van gevangenen, sadistische mishandeling en moordpartijen. Zo was Engbrocks diep geschokt over het optreden van Berg.³ Deze had de gewoonte om tijdens het appèl op de rug van joodse gevangenen te gaan zitten en zich over de appèlplaats te laten 'rijden' terwijl hij met een knuppel zijn 'paard' sloeg. Het bleek een van de mildere vormen van sadisme die tussen '41 en '45 in PDA ten toongespreid werd.

Engbrocks had zich tot doel gesteld om de gevangenen, waar mogelijk, tot dienst te zijn. Hij moest hier natuurlijk wel mee oppassen. Ging hij te ver, dan zou hij naar het Oostfront worden gestuurd of voor het vuurpeloton eindigen. Ondanks deze risico's probeerde Engbrocks zijn doel te verwezenlijken. Hij wilde het goede doen en God zou hem daarin bijstaan.

Tijdens zijn tijd in PDA heeft Engbrocks met gevaar voor eigen leven verschillende mensen geholpen. Daarbij moet gedacht worden aan

► R. Valkenburg, *Een mens in haatuniform*, T. Wever B.V., Franeker, 1974, p. 21

► geschiedenis.kamp-amersfoort.nl/p/kamp-ss

► R. Valkenburg, *Een mens in haatuniform*, T. Wever B.V., Franeker, 1974, p. 31

het verspreiden van voedsel zonder dat de kampleiding het zag, het tegenwerken van bewakers die moedwillig gevangenen neerschoten voor extra verlof (!) en het vernietigen van een deportatielijst van gevangen die naar Mauthausen gestuurd zouden worden.

Al hadden ze een oneerbiedige bijnaam voor hem, het 'juffertje' of 'schuddekont'⁴, omdat hij vrouwelijk liep, de *Häftlinge* waardeerden Engbrocks zeer. Ze wisten dat wanneer hij het appèl afnam, het geen ranselpartij zou gaan worden. Met een aantal *Häftlinge* had Engbrocks een nog betere band. Hij zorgde ervoor dat zij extra eten of extra medische verzorging kregen wanneer dit nodig was.

Jan Dons en vijftien gijzelaars

Twee verhalen over Engbrocks en *Häftlinge* springen er uit. Berg, de SD-man die Engbrocks niet mocht, schiep er genoeg in hem mentaal zware opdrachten te geven als hij de kans kreeg. Zo moest Engbrocks vaker dan anderen gevangenen die gefusilleerd zouden worden bewaken in de nacht voor hun executie. Op een bepaald moment moest Engbrocks schilder en lid van de verzetsgroep 'De Oranjewacht' Jan Dons bewaken tijdens zijn laatste nacht. Dons vroeg Engbrocks om schildersspullen om deze nacht schilderend door te kunnen brengen. In die laatste nacht maakte Dons een Hollands landschap en vond rust. Het schilderij schonk hij aan Engbrocks, die het in zijn woonkamer had hangen tot iemand het als een Dons herkende en hem vertelde dat het veel geld waard was. Na een nacht woelen heeft Engbrocks besloten het aan de familie terug te geven, en zo geschiedde. Door deze stap is Engbrocks destijds, dertig jaar na de oorlog, in het nieuws gekomen. Dit was ook de reden voor het verschijnen van het boek *Een mens in haatuniform. Portret van Willy Engbrocks ex-bewaker van Kamp Amersfoort* door Rik Valkenburg.

Wat echter de meeste indruk op Engbrocks zelf heeft gemaakt, was een andere nachtwake van vijftien gijzelaars. Hij heeft dit later de afschuwelijkste nacht van zijn leven genoemd. Berg bezorgde hem deze dienst omdat Engbrocks achter zijn rug om een gijzelaar van de executielijst had laten halen: een vader van vijf kinderen, dat was Engbrocks te gortig. Als represaille voor dit succesje zorgde Berg ervoor dat Engbrocks die nacht de vijftien gijzelaars moest bewaken die de volgende dag gefusilleerd zouden worden. Niet de fysieke

mishandelingen en executies door Berg en Kotälla zijn hem het meest bijgebleven, maar de psychische hel die hij samen met deze vijftien gijzelaars moest doormaken. Engbrocks probeerde hen zo veel mogelijk gerust te stellen en hun geestelijk leed te verzachten. De volgende ochtend zijn ze alle vijftien na het zingen van het Wilhelmus op de Leusderheide doodgeschoten.

Haatbrieven van kampbeul

Behalve in Amersfoort heeft Engbrocks met zijn bataljon ook deelgenomen aan de slag om Arnhem. Wat hij daar gedaan heeft is nog niet helemaal duidelijk. Uiteindelijk is hij aan het eind van de oorlog, toen zijn gezin veilig was, gedeserteerd.

Het behoeft geen uitleg dat een Duitser die bij de SS diende het na de oorlog in Nederland niet makkelijk had. Ondanks het feit dat hij in '47 al van elke negatieve verdenking ontheven werd, zagen de mensen hem als een verrader. Engbrocks ontving na de oorlog vele brieven van gevangenen die hem bedankten voor zijn hulp. Uiteindelijk hij kwam probleemloos Israël binnen waar hij ging werken. De enige beschuldigingen kwamen van Kotälla, die hem haatbrieven stuurde. ■

Toelichting door Kaspar Spauwen

'Dit is slechts een klein aantal voorbeelden van de heroïsche daden die Engbrocks heeft geleverd. Ik weet dat veel mensen problemen hebben met woorden als 'held' en 'heroïsch' en ik moet eerlijk zeggen dat ik ook mijn vraagtekens had toen ik aan dit verhaal begon. Wat maakt iemand een held? Dat is een lastige vraag. Engbrocks zal zichzelf geen held genoemd hebben, slechts 'een werktuig van God'. Zijn daden vind ik wel heroïsch en velen met mij. Zo ook veel voormalige *Häftlinge*.'

Literatuur en websites

- G. Frijtag Drabbe Künzel, *Kamp Amersfoort*, Mets & Schilt, Amsterdam, 2003
- L. de Jong, *Het koninkrijk der Nederlanden in de Tweede Wereldoorlog*, deel 8, Staatsuitgeverij, Den Haag, 1978
- R. Valkenburg, *Een mens in haatuniform*, T. Wever b.v. Franker, 1974
- geschiedenis.kamp-amersfoort.nl
- www.sligter.nl/janmemorie1942/inhoud/h3.html
- www.gahetna.nl/sites/default/files/bijlagen/oorlogsgids-vraag5.pdf
- www.geschiedenis24.nl

Willy Engbrocks in gesprek met een gevangene. Ze staan bij het boerderijtje van de familie Van Reemst aan de Appelweg bij Kamp Amersfoort, waar varkens werden gefokt voor de bewakers van het kamp. Foto: Archief Eemland.

► G. Frijtag Drabbe Künzel, *Kamp Amersfoort*, Mets & Schilt, Amsterdam, 2003

